

ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 368.01

Юрій КЛАПКІВ

РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ТА ІДЕЙНОГО ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙ, ЩО НАДАЮТЬ СТРАХОВІ ПОСЛУГИ

Розглянуто сутність страхових послуг та різні варіанти організаційно-правових форм інституцій, що надають ці послуги. Запропоновано авторське трактування товариств взаємного страхування на базі діючих у різних країнах формах даних інституцій. З'ясовано, що в процесі еволюції страхова справа почала формуватись із обопільної потреби – взаємності. Значно пізніше страхування стало фінансовою послугою, орієнтованою на задоволення потреби однієї сторони та отримання фінансової вигоди іншою. Приділено увагу формам здійснення страхування на етапі формування ринку страхових послуг.

Висвітлено принцип взаємності та розкрито його загальні основи, визначено взаємність як основу в акційному та взаємному страхуванні. Запропоновано умовний поділ інститутів за формою власності на акціонерні товариства та товариства взаємного страхування. Відзначено їхні переваги, недоліки та особливості в різних країнах. Закцентовано увагу на взаємності, в основі якої лежать консолідація споживачів та їх ризики.

Зроблено висновок, що страхові компанії у формі акціонерних товариств мають додаткову мету діяльності – отримання прибутків їх акціонерами. Визначено організаційно-правові форми інституцій, що можуть надавати страхові послуги в країнах ЄС і Україні та види акціонерних товариств у даних країнах.

Здійснено компаративний аналіз вимог до статутного капіталу інституцій, що надають страхові послуги в Україні та ЄС. З'ясовано, що в багатьох країнах вони диференційовані для товариств взаємного страхування та страхових компаній акціонерних товариств. На відміну від лібералізації доступу страхових послуг до ринків різних країн вимоги до фінансової стабільності та до розмірів страхових компаній постійно зростали. Це стимулювало консолідацію як страхових компаній у формі акціонерних товариств, особливо в Україні, так і товариств взаємного страхування у Європейських країнах.

Наголошено на опосередкованості узалежненості вимог до розмірів статутного капіталу та стабільності функціонування страхової інституції.

Ключові слова: страхування, страхові послуги, страхові інституції, взаємність, акціонерні товариства, товариства взаємного страхування, статутний капітал, страхові ризики.

JEL: G22

© Юрій Клапків, 2017.

Постановка проблеми. Господарська діяльність в ринковій економіці здійснюється інституціями, що використовують необхідні для цього фактори виробництва. Форми інституціональної організації діяльності регулюються правовими нормами, що діють на території окремої країни. Ці норми визначають допустимі форми ведення бізнесу, тобто організаційно-правові форми. В одній і тій самій організаційно-правовій формі можуть існувати інституції, що забезпечують найрізноманітніші потреби споживачів. Деякі з них мають більш специфічні вимоги, що зумовлюються стратегічним значенням послуг, фінансовими обсягами чи специфічними психологічними властивостями кінцевого продукту. Організаційно-правові форми інституцій створювалися впродовж десятиліть чи століть за відповідного державного устрою і базувалися, насамперед, на вимогах щодо засновників, структури менеджменту і відповідальності.

В Українській науковій спільноті переважає думка, що страхування є відповіддю людини на страх. Саме таке твердження досить точно передає ідею та основну ідеологію генезису вітчизняного страхування. Через страхування забезпечувалась певна стабільність та можливість не думати про можливі негаразди. Людина від початку свого існування бореться зі страхом, цю ситуацію не покращує і той факт, що наш основний супротивник – це природа з усіма своїми непередбаченими наслідками. Значно ускладнює ризикогенне середовище той факт, що в сучасному світі головним фактором страху виступає інша людина.

Однак не слід девальвувати значення страху в історії людства і житті конкретного індивіда. Саме страх (*eustres* – позитивний стрес, викликаний страхом, або *dystres* – стрес демобілізаційний) – це одна з рушійних сил людських дій, котру можна трактувати як “друга, якого не люблять”. Страх, це первинна і найбільш людська емоція, що неодноразово рятує життя, мотивує і дозволяє розширювати вище межі власних можливостей. Хоробрість та відвага хоч і позитивні та красиві, проте ведуть до смерті.

З питанням страху пов'язують поняття ризику як вимірника ймовірності виникнення негативної події. Страхування дозволяє розділити наслідок реалізації ризику на більше суб'єктів і тим самим зменшити ефекти небажаного результату для конкретної людини. Страхова послуга, навіть не виокремившись в окремий фінансовий продукт, функціонувала у наших предків багато тисяч років тому. Так, до виникнення відокремленої особистої власності та в перші періоди розвитку суспільства руйнування будинку не було проблемою однієї особи, а всього роду, селища або спільноти. За відсутності відмінності між приватною, публічною та колективною власністю страхові послуги існували як взаємне страхування, де кожен член спільноти ніс на собі частину наслідків події у разі настання збитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Страхування засноване у давні часи на ідеї взаємності, починаючи з Кодексу Хаммурапі, який регулював правила взаємної допомоги під час подорожі торгових караванів. У Австрійській Імперії лише декретом від 4 вересня 1819 р. було дано поштовх для розвитку комерційного страхування поряд із страхуванням, заснованим на взаємності. Починаючи з даного періоду, теорія страхування формується на базі капіталізму. У вітчизняній страховій науці організаційно-правові форми надання страхових послуг аналізували такі вчені, як: А. Єрмоленко, С. Навроцький С. Осадець, Г. Піратовський та інші, а на більш ранньому етапі – К. Воблий та В. Райхер. Ці напрацювання дозволяють сформулювати наукову гіпотезу про залежність економічного зростання від ступеня розвитку страхування.

Постановка завдання. У минулому найбільш розвинені економіки, наприклад, у середньовічній Італії чи в Нідерландах, мали представлену розвинену систему страхування. На українських теренах взаємне та комерційне страхування також не є новинкою. Перші страхові товариства взаємного страхування були пов'язані з небезпекою вогню, який неодноразово знищував цілі містечка. Значний розквіт страхових інституцій мав місце у міжвоєнний період на теренах Західної України. Основу складали комерційні страховики, багато з яких мали багаторічну і широко розвинену історію діяльності на ринку страхування. На основі наявного історичного досвіду, теоретичної бази, можна визначити загальні тенденції, закономірності розвитку організаційно-правового та ідейного формування інституцій, що надають страхові послуги.

Мета статті. Дослідити специфіку первинного поділу інституцій, що надають страхові послуги, на види, з'ясувати основні принципи, що лежать в основі створення страхових інституцій, виокремити взаємність як основу страхової діяльності, визначити зміст поняття "товариство взаємного страхування" на базі регуляторних норм розвинених країн, здійснити порівняльну оцінку товариств взаємного страхування та страхових компаній, що діють у формі акціонерних товариств у країнах ЄС та Україні.

Виклад основного матеріалу. В сучасній страховій науці України та сусідніх пострадянських держав в основі теорії лежить одне із найвагоміших напрацювань В. Райхера. Саме його підхід був представлений у докторській дисертації, захищеній у 1943 р., і взятий за основу визначення засад страхової справи. В основі страхування у В. Райхера є фонди [1], а домінантою даного наукового підходу були напрацювання К. Маркса [2] щодо створення фондів. Заслуговує уваги той факт, що значна частина праці В. Райхера присвячена "буржуазному страхуванню", що і визначило пріоритетність сформованого ним наукового надбання в процесі трансформацій економік незалежних держав. Саме агресивне сприйняття бізнесу як процесу збагачення і примноження капіталу, зумовлює принцип страхової справи, який розкривається через створення спеціальних централізованих фондів в страхових організаціях. Формування страхового фонду відбувається не на державному рівні шляхом безпосереднього виділення коштів із централізованих загальнодержавних ресурсів, а шляхом притоку спеціальних внесків, що надходять на формування даного фонду від відповідних підприємств, господарств, організацій, та фізичних осіб [3, с. 16–18].

Водночас в процесі еволюції страхова справа почала формуватись із обопільної потреби – взаємності, і значно пізніше страхування стало фінансовою послугою, орієнтованою на задоволення потреби однієї сторони та отримання фінансової вигоди іншою.

Саме виходячи із мети надання страхової послуги та її організаційно-правової форми, варто виділити, перш за все, взаємне та комерційне страхування, спрямоване на отримання прибутку страховими компаніями.

В Україні на даний момент законодавчо визначено, що при реалізації комерційного страхування виключне право на надання страхової послуги мають страхові компанії. Згідно з Законом України "Про господарські товариства", передбачено створення страхових компаній у таких організаційно-правових формах: акціонерні товариства, повні товариства, командитні товариства, товариства з додатковою відповідальністю. Водночас законодавство не виключає можливість створення державних страхових компаній та товариств взаємного страхування [4].

При вивченні даного питання заслуговує уваги поділ, притаманний класичній страховій науці, яка вже понад століття виокремлює за формами здійснення страхування три його типи:

- взаємне – саме заінтересовані особи здійснюють діяльність;
- акційне – акціонери здійснюють організацію страхової діяльності;
- особове – за якого всю організацію страхування здійснює одна особа.

Остання форма, як зазначав у 1927 р. професор Ян Лазовський, вже на той час була “занепадаючою” [5, с. 25]. Водночас форма організації, зокрема, акціонерне товариство чи особова, не виключають взаємності як основи страхової діяльності, котра через систему страхових премій та відшкодувань завжди представлена у страхуванні. Незважаючи на занепад та відсутність можливості надання страхових послуг у такій формі в Україні ще майже століття тому, у світі на сьогодні кращим представником особового страхування є “Лондонський Ллойдс” (Lloyd’s of London), який акумулює на 2014 р. прибутки в розмірі 3,2 £ млрд., з рентабельністю капіталу 14,7% та чистими активами у розмірі 23,5 £ млрд. [6].

Неординарним є поділ, здійснений на більш ранньому етапі розвитку страхової науки професором В. Нікольським, який виділяє індивідуальне та асоціаційне страхування [5, с. 12]. Індивідуальне страхування, на його думку, полягає в укладанні договору між двома одиницями. Значним недоліком цього підходу є неможливість актуарного розрахунку імовірності настання страхового випадку.

Схожим є також підхід професора Київського університету К. Воблого, котрий на початку ХХ ст. виділяв одноосібну та колективну форми. Згідно з його спостереженнями одноосібна форма використовувалась виключно у морському страхуванні. Загалом страхова справа передбачає багаторічний зв’язок між страховиком і страхувальником, часто на десятки років. У ній існує великий ризик і тому необхідна колективна форма підприємств. Серед них ефективними є акціонерні й взаємні форми підприємств, які мають свої переваги й недоліки. Вчений визначав акціонерну форму як більш ефективну для забезпечення значного обсягу капіталу і його стійкості [7, с. 38–44].

Заслуговує уваги поділ видатного німецького професора Р. Вагнера, котрий підкреслює взаємність як домінанту в процесі надання страхових послуг, а страхування поділяє на взаємне та страхування у третіх осіб [5, с. 134].

В основі даного поділу лежить процес створення страхових інституцій, перші з яких з’явилися між ХVІІ та ХVІІІ ст. у Великій Британії у формі товариств взаємного страхування життя, що гарантувало виплату в разі втрати здатності до праці як короткочасної, так і постійної через виплату допомоги або відшкодування для родини в разі смерті. Так, у 1705 р. засновано фірму “Амікабле”, що вважається першим у Великій Британії товариством страхування життя, створеним на засаді взаємності [8, с. 44–45]. Розмір страхових платежів змінювався щороку, залежно від кількості застрахованих та померлих. Усвідомлюючи залежність ризику від віку, страхуванням охоплювались лише молоді особи та особи середнього віку. Однак лише в 1762 р. було засновано товариство взаємного страхування “Equitable”, яке існує й досі, воно першим запропонувало довгострокове страхування життя. Товариство першим почало калькулювати розмір страхових платежів, базуючись на актуарних розрахунках, заклавши їх, окрім взаємності, в основу страхової справи.

У загальному, принцип взаємності базується на таких основах: умовах договору страхування; надання страхового захисту певній групі – вибірці для даної послуги; зосередження на якості страхової послуги та задоволенні клієнта, а не на прибутку, зважаючи на регулярність придбання страхової послуги.

Товариства взаємного страхування мають ряд додаткових переваг:

- продаж страхових послуг здійснюється виключно членам товариства;
- члени товариства є одночасно застрахованими і формують фінансові резерви, здатні вирівнювати збитки членів в часі та просторі;
- члени товариства сплачують внески і покривають поточні витрати, несучи ризики, пов'язані з досягненням не надлишкових збитків, фактично переймаючи на себе ризик підприємницької діяльності [9, с. 63–65];
- члени товариства спільно здійснюють управління, визначають стратегію і тактику діяльності товариства взаємного страхування, використовуючи загальні збори членів товариства, здійснюють контроль над органами управління товариства взаємного страхування.

Саме тому європейські науковці поділяють організаційно-правові форми реалізації страхової діяльності на акціонерні товариства та товариства взаємного страхування [10].

В Україні, як і в більшості розвинених країн, даний логічний поділ реалізований і у нормативно-правовій площині. Так, товариства взаємного страхування формуються із урахуванням специфіки організаційно-правової форми “товариства взаємного страхування” через призму принципів, на основі яких воно здійснює свою діяльність.

Згідно з чинним польським законодавством, товариством взаємного страхування “є компанія, що страхує своїх членів на основі принципу взаємності” [11]. Близьким за своїм змістом є визначення у Німецькому праві. Згідно з Законом про нагляд за страховим ринком, товариствами взаємного страхування вважаються організації, які мають статус юридичної особи і дозвіл від наглядового органу на здійснення своєї діяльності. Таке товариство здійснює страхування своїх членів на основі принципу взаємності.

У японському законі про страхову діяльність дано наступне визначення: “Товариством взаємного страхування є створена з метою здійснення страхової діяльності організація, що є юридичною особою та пропонує членам страхові послуги згідно з законом” [15].

У роз'яснювальній частині закону про страхову діяльність північно-американського штату Нью-Йорк окремо не пояснена дефініція “товариство взаємного страхування”. Тільки в розділі, присвяченому участі та розподілі прибутків, регулятор визначив, що: “... кожне товариство взаємного страхування повинно бути організоване, утримуване і проваджене в інтересах членів як товариство без акцій” [12].

Наведені трактування, окрім визначення предмета діяльності товариств взаємного страхування, зазначення юридичних осіб, для яких воно здійснюється (членів) та визначення правил, згідно з яким товариство веде свою діяльність, акцентують увагу на взаємності страхової справи. Хоч дані визначення не визначають поняття товариства взаємного страхування і не дозволяють зрозуміти специфіку страхової справи.

В англійській літературі (в основному, північноамериканській) переважають визначення товариства взаємного страхування, що розкривають форму здійснення діяльності через призму питань (права) власності з особливим акцентом на суб'єктів та права власності.

С. Ваughан (E. Vaughan) зазначає, що "...товариство взаємного страхування, на відміну від акціонерного товариства, є власністю застрахованих осіб" [13], а П. Колін і Г. Рейд (G. Rejda), що "товариство взаємного страхування – це підприємство, яке належить застрахованим особам" [14].

Оцінюючи трактування американських науковців, для яких основою бізнесу є прибуток, визначення товариства взаємного страхування розкривається через розподіл дивідендів. Під товариством взаємного страхування розуміють страхову компанію, в якій прибуток розподіляється серед застрахованих осіб у формі дивідендів в перерахунку до сплачених внесків.

Виходячи з компаративного аналізу поняття "товариство взаємного страхування", можемо прийти до висновку, що у ньому зосереджено увагу на аспекті власності. Воно є дещо спрощеним, хоча у ньому порівняно детально визначаються способи діяльності товариства, не встановлюючи класичної організаційно-правової форми.

Водночас саме страхові компанії цього типу демонструють взаємність як основу страхової справи, попит на страхові послуги та усвідомлення потреби суспільства у страховому захисті. Варто відзначити саме загальний характер страхової справи і цілі діяльності страхової компанії як "задоволення потреби" застрахованих осіб, що, однак, видається надто загальним твердженням, та не дозволяє однозначно виокремити взаємність серед інших організаційно-правових аспектів, що виникають у страховій діяльності.

Проводячи компаративний аналіз, саме призабуте визначення Я. Лазовського, можемо вважати найбільш влучним, згідно з яким "...товариство взаємного страхування – це організація, учасники якої включають страхування не для досягнення прибутку, а для взаємного забезпечення собі або третім особам допомоги на випадок настання випадкових подій" [5].

Це трактування поєднує два аспекти: організаційний (організація, що об'єднує членів) і функціональний (підкреслюючи мету страхової діяльності, пов'язану з поняттями страхового захисту та надання відшкодування). Наявність у ньому принципу взаємності ми вважаємо як базову складову страхової справи, притаманну взаємній й акційній формі.

Отже, на основі наведених визначень можна сформулювати власне трактування товариства взаємного страхування як страхової компанії, організованої в спеціальній організаційно-правовій формі з метою задоволення на максимально вигідних умовах потреб, пов'язаних з наданням страхового захисту для його учасників, а також інших осіб. Таке товариство формує свою діяльність на двох домінантах: 1) відсутність прагнення до прибутку; 2) взаємність і загальна відповідальність за роботу та підтримання стабільності суспільства [16].

Найвагомішою інституцією страхової діяльності у більшості економічних систем є акціонерні товариства як основна організаційно-правова форма страхової діяльності. Діяльність страхових акціонерних товариств найчастіше регулюється через діючі в національних правових системах законодавчі норми, в основному, у галузі страхування. Водночас, на відміну від основних сфер, яким притаманна форма акціонерного товариства, страхові компанії, що діють у цій формі, мають ряд підвищених вимог: значніші вимоги до капіталу; фінансування ліквідності; наявність резервів; інвестування резервів; розподіл прибутку; необхідність нагляду.

Існуючі визначення акціонерного товариства, у тому числі, ті організаційно-правові форми, в яких може бути утворена страхова компанія, дещо відрізняються в різних країнах.

В Україні страхові послуги можуть надавати фінансові установи, які створені у формі: акціонерних; повних; командитних товариств; товариств з додатковою відповідальністю. Їх особливості визначаються Законом України “Про господарські товариства”, основною характерною їхньою рисою є мінімальна кількість учасників в обсязі трьох осіб та одержання ліцензій на здійснення страхової діяльності.

В даному аспекті законодавство багатьох країн Європи є більш лаконічним. Так, польське законодавство виділяє лише акціонерне товариство. “Енциклопедія менеджменту” визначає це акціонерне товариство як фінансову інституцію, створену засновниками для законодавчо допустимої діяльності. Воно є юридичною особою, її статутний капітал формується із внесків акціонерів, який вказується в статуті і ділиться на акції рівної номінальної вартості. Акція є підставою набуття прав акціонера (акціонерів). Вона може бути іменною або на пред’явника, звичайною або привілейованою, що стосується права голосу, дивідендів або розподілу майна у разі ліквідації акціонерного товариства [17].

Окрім того, регулятор для страхових компаній у формі страхових товариств виставляє додаткові вимоги, в тому числі, щодо бенефіціантів. Суб’єкт, який придбав акції, або права по акціях, або вступив в акції, або права з акцій у кількості, що перевищує 10 відсотків загального числа акцій, зобов’язаний повідомити міністра у справах фінансових установ протягом 7 днів з моменту цієї події. Крім того, особа, що має намір придбати акції, або права по акціях, або прийняти акції, або права за акціями, кількість яких перевищує, відповідно, 25%, 50%, чи 75% загального числа голосів на загальних зборах, зобов’язаний отримати дозвіл міністра у справах фінансових установ для проведення цієї операції.

Рішення може бути негативним у випадку, якщо:

- юридична особа, яка має намір набути акції, не дає гарантії ведення справ у страховій компанії у спосіб, що належним чином захищає інтереси застрахованих;
- кошти, призначені на придбання акцій, нагромаджені за рахунок кредиту, позики або іншим обтяжуючим чином;
- це суперечить економічним інтересам держави.

Англомовні енциклопедії, визначаючи акціонерне товариство, найчастіше з’єднують аспект власності з функціональним, зазначаючи, що акціонерне товариство – це підприємство, яке функціонує з метою отримання прибутку, що є власністю акціонерів і ними ж управляється [18]. Німецька наукова школа визначає акціонерне товариство як фінансову компанію, яка має статус юридичної особи (є юридичною особою), якою володіють дарувальники капіталу, акціонери [19].

Узагальнюючи, можемо прийти до висновку, що інституція, у якій зосереджено формування та надання страхових послуг, – це страхова компанія у формі акціонерного товариства, метою якої є приносити прибуток власникам (акціонерам), діяльність яких заснована на взаємності та системі поділу повноважень власників через акціонерів, що передали частину власності в обмін на участь у прийнятті рішень, пов’язаних з функціонуванням та розподілом прибутків від основної діяльності.

Окрім акціонерної форми страхової інституції, країнам Європи притаманні й інші історично зумовлені форми надання страхових послуг, переважаючою з яких є форма, базована на взаємності та неприбутковості або локальності забезпечення потреби у страховому захисті.

Особливої уваги заслуговують фінансові вимоги регулятора до статутного капіталу страхової компанії. В багатьох країнах вони диференційовані для товариств взаємного страхування та страхових компаній акціонерних товариств. На відміну від лібералізації доступу страхових послуг до ринків різних країн, вимоги до фінансової стабільності та до розмірів страхових компаній постійно зростали, що стимулювало консолідацію як страхових компаній у формі акціонерних товариств, особливо в Україні, та товариств взаємного страхування у Європейських країнах. Сучасні мінімальні вимоги до статутного капіталу в Україні та Польщі представлені на рис. 1.

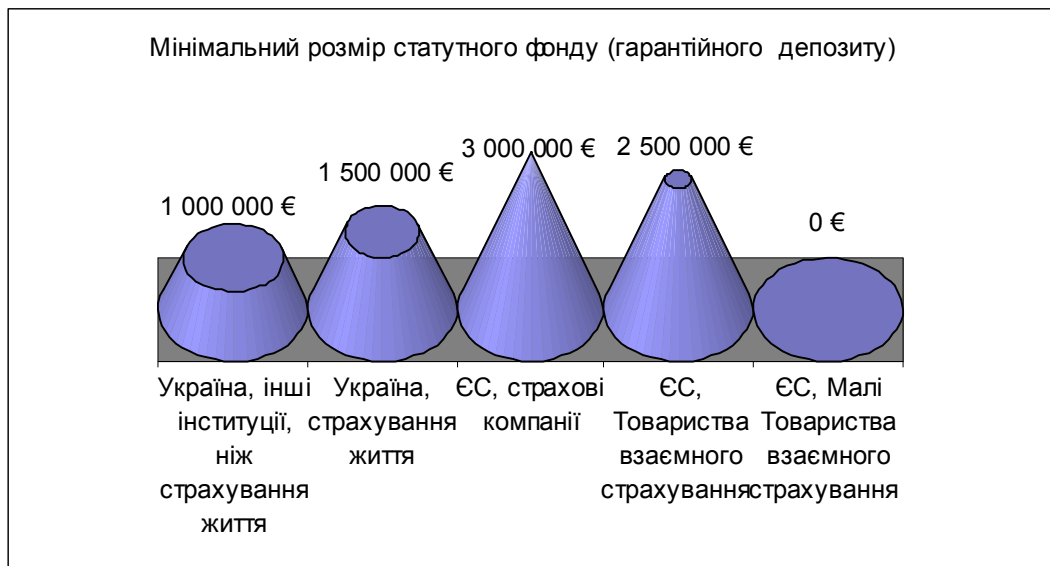

Рис. 1. Мінімальний статутний капітал для інституцій, що надають страхові послуги станом на 2016 р.

Примітка. Складено автором на основі [20; 21; 25]

Заслугове уваги досвід Республіки Польща, де регулятор дозволяє діяльність з надання страхових послуг без статутного капіталу у формі малих товариств взаємного страхування. Ця інституція не реалізує своїх послуг не членам товариства, а загальна сума страхових платежів складає до 5 000 000 євро, та яка не реалізує обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів.

Вимоги до мінімального статутного фонду в Україні хоч і є дещо меншими від вимог Євросоюзу, та в порівнянні з об'ємами ринку страхових послуг, можна вважати достатніми. Рівень стабільності, як доводить факт існування малих товариств взаємного страхування в Польщі та кількість ліквідованих страхових компаній в Україні, досить опосередковано узалежнений від розмірів статутного капіталу.

Варто відзначити, що функціональна й організаційна складова надання страхових послуг страховими компаніями безпосередньо жодним чином не пов'язані з власністю (юридичним відношенням власності), хоча їх поєднання в одній особі (страховика і одночасно акціонера) можливе. Звідси існування товариств взаємного страхування та

зв'язок між клієнтом (страхувальником) і страховою компанією, у більшості випадків, у страховій справі є лише відносинами купівлі-продажу страхової послуги, що пов'язані з набуттям права власності.

Висновки та пропозиції. Отже, взаємність, як основа страхового бізнесу, незалежно від організаційно-правової форми ведення страхової діяльності базується саме на кількості застрахованих, взаємній потребі та наявності бажання до передачі ризику в кожного із них.

Аналізуючи форми функціонування страхових товариств у світі, ми прийшли до умовного їх поділу за формою власності на акціонерні товариства та товариства взаємного страхування. Основною метою діяльності товариства взаємного страхування є надання страхової послуги з метою реалізації потреби у страховому захисті. Страхова інституція, що діє у формі акціонерного товариства, додатково має ще одну мету – отримання прибутку, яку ми визначаємо другорядною, оскільки саме потреба у страховій послугі формує попит та фінансові результати.

Ідеологія товариств взаємного страхування полягає у тому, що вони повинні мати певне почуття місії. Їхня діяльність спрямована на певну групу людей, для якої змінюється навколишня реальність завдяки більш безпечному майбутньому, де обмеження страхових виплат здійснюється не через ряд виключень у страховому продукті, а шляхом превенції та профілактики.

В процесі розвитку єдиного фінансового ринку Європи нормативно-правові засади функціонування страхових компаній підлягали змінам та в більшості країн уніфікувались до єдиних вимог щодо статутного капіталу та норм платоспроможності. Домінуючі позиції в ЄС обіймають інституції, наближені за сутністю до акціонерного товариства із дещо вищими вимогами до статутного капіталу, менеджменту та мінімальної кількості засновників.

Список використаних джерел

1. Райхер В. К. *Общественно-исторические типы страхования* / В. К. Райхер // Репринтное воспроизведение издания 1947 года. – М., 1992. – 282 с.
2. Маркс К. *Капітал. Критика політичної економії: пер. з нім.; за заг. ред. Д. Рабиновича / К. Маркс.* – К. : Партвидав ЦК КП(б)У. – 1934. Т. 1. – Кн. 1. – 840 с.
3. Райхер В. К. *Общественно-исторические типы страхования* / В. К. Райхер. М. – Л. : Изд-во АН СССР, 1947.
4. Закон України "Про господарські товариства" / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, N 49, ст. 682 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1576-12/print1435613520512830>.
5. Łazowski, Jan *Teorja ubezpieczeń: wykłady prof. Łazowskiego / oprac. przez Słuchaczów Szkoły Nauk Politycznych w Warszawie.* – Warszawa. – 1927. – 160 s.
6. *Lloyds Annual Report 2014 / Lloyd's of London.* 2014.
7. Вобльїй К. *Основы экономики страхования* / К. Вобльїй. – М. : Изд. центр "Анkil". – 1995. – 228 с.
8. *Współczesne ubezpieczenia gospodarcze / pod red. Wandy Sułkowskiej ; [aut.: Maciej Cysoń et al].* Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, 2013. – 225 s.
9. Навроцький С. А. *Розвиток товариств взаємного страхування в АПК / С. А. Навроцький // Вісник Тернопільської академії народного господарства.* – 2001. – Вип. 15(2001). – С. 63–65.

10. *Encyclopedia of banking & finance* / Munn, Glenn G., Ferdinand Lawrence Garcia, and Charles J. Woelfel. – St. James Press, 1991. – s. 533.
11. O działalności ubezpieczeniowej 12 ust. 1 ustawy z 28.07.1990 r (tekst jednolity Dz-U. z 1996 r. Nr 11. poz. 62 z późniejszymi zmianami).
12. *New York Consolidated Laws: Chapter 28 – Insurants Law, Section 1211.*
13. Vaughan E., *Risk Management*. John Wiley & Sons, Inc. 1997, s. 219.
14. Collin P.H. *Słownik Bankowości i finansów* // P.H. Collin, K. Bartnicki / Peter Collin Publishing, Warszawa 2000. s. 249.
15. Rejda G. *Principals of Risk Management and Insurance*. Addison Wesley Longman. Inc.. 1998, s. 495.
16. Mehr R. *Principles of insurance*// Mehr, Robert Irwin, and Emerson Cammack / RD Irwin, 1972. – s. 527.
17. *Encyklopedia zarządzania: podstawowe kategorie i terminy* // Penc, Józef / Wyższa Szkoła Studiów Międzynarodowych. – 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mfiles.pl/pl/index.php/Spółka_akcyjna Encyklopedia Zarządzania.
18. *Encyclopedia of banking & finance* / Munn, Glenn G., Ferdinand Lawrence Garcia, and Charles J. Woelfel. – St. James Press, 1991. – s. 533.
19. Farny Dieter *Versicherungsbetriebslehre* / Farny Dieter. – Verlag Versicherungswirtschaft., 2006. – s. 945.
20. Закон України “Про страхування” / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, N 18, ст. 78 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/85/96-ep>.
21. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 22 grudnia 2015 r. w sprawie szczegółowego sposobu wyliczenia wysokości marginesu wypłacalności oraz minimalnej wysokości kapitału gwarancyjnego / Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.
22. Директива 2009/138/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2009 року про початок і ведення діяльності у сфері страхування і перестраховання (Платоспроможність II) / Офіційний вісник Європейського Союзу. – L 335/15. – 17.12.2009.

References

1. Raikher V. K. Obschestvenno-istoricheskie tipy strakhovaniia [Socio-historical types of insurance]. *Reprintnoe vosproizvedeniye izdaniia 1947 goda – Reprint of the edition of 1947*. Moscow, 1992, 282 p. [in Russian].
2. Marks K. Kapital. Krytyka politychnoi ekonomii: per. z nim.; za zah. red. D. Rabynovycha [Capital. Critique of Political Economy, translated from German; under the general editorship of D. Rabinovych]. Kyiv: Partvydav TsK KP(b)U, 1934, Volume 1, Book 1, 840 p. [in Ukrainian].
3. Raikher V. K. Obschestvenno-istoricheskie tipy strakhovaniia [Socio-historical types of insurance]. Moscow – Leningrad: Izd-vo AN SSSR, 1947 [in Russian].
4. Zakon Ukrainy “Pro hospodarski tovarystva” [Law of Ukraine “On Economic Companies”]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna rada of Ukraine*, 1991, No. 49, p. 682, from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1576-12/print1435613520512830> [in Ukrainian].

5. Łazowski, Jan Teorja ubezpieczeń: wykłady prof. Łazowskiego / oprac. przez Słuchaczy Szkoły Nauk Politycznych w Warszawie. – Warszawa. – 1927. – 160 s.
6. Lloyds Annual Report 2014. Lloyd's of London, 2014 [in English].
7. Voblyi K. Osnovy ekonomii strakhovaniia [Basics of cost-effective insurance]. Moscow: Izd. tsentr "Ankyl", 1995, 228 p. [in Russian].
8. Współczesne ubezpieczenia gospodarcze (pod red. Wandy Sułkowskiej); [aut.: Maciej Cycoń et al]. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, 2013, 225 p. [in Polish].
9. Navrotskyi S. A. Rozvytok tovarystv vzaiemnoho strakhuvannia v APK [Development of mutual insurance societies in AIC (agri-industrial complex)]. *Visnyk Ternopilskoi akademii narodnoho hospodarstva – Bulletin of Ternopil Academy of National Economy*, 2001, Issue 15, pp. 63–65 [in Ukrainian].
10. Munn G.G., Garcia F.L., Woelfel C.J. Encyclopedia of banking & finance. St. James Press, 1991, 533 p. [in English].
11. O działalności ubezpieczeniowej 12 ust. 1 ustawy z 28.07.1990 r (tekst jednolity Dz-U. z 1996 r., Nr. 11, poz. 62 z późniejszymi zmianami) [in Polish].
12. New York Consolidated Laws: Chapter 28 – Insurants Law, Section 1211 [in English].
13. Vaughan E. Risk Management. John Wiley & Sons Inc., 1997, 219 p. [in English].
14. Collin P.H., Bartnicki K. Słownik bankowości i finansów. Warszawa: Peter Collin Publishing, 2000, 249 p. [in Polish].
15. Rejda G. Principals of Risk Management and Insurance. Addison Wesley Longman Inc., 1998, 495 p. [in English].
16. Mehr R.I., Cammack E. Principles of insurance. RD Irwin, 1972, 527 p. [in English].
17. Penc J. Encyklopedia zarządzania: podstawowe kategorie i terminy. Wyższa Szkoła Studiów Międzynarodowych, 2008, from https://mfiles.pl/pl/index.php/Spółka_akcyjna Encyklopedia Zarządzania [in Polish].
18. Munn G.G., Garcia F.L., Woelfel C.J. Encyclopedia of banking & finance. St. James Press, 1991, 533 p. [in English].
19. Famy D. Versicherungsbetriebslehre. Verlag Versicherungswirtschaft, 2006, 945 p. [in German].
20. Zakon Ukrainy "Pro strakhuvannia" [Law of Ukraine "On Insurance"]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna rada of Ukraine*, 1996, No. 18, Article 78, from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/85/96-vr> [in Ukrainian].
21. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 22 grudnia 2015 r. w sprawie szczegółowego sposobu wyliczenia wysokości marginesu wypłacalności oraz minimalnej wysokości kapitału gwarancyjnego. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej [in Polish].
22. Dyrektywa 2009/138/EC Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 25 lystopada 2009 roku pro pochatok i vedennia diialnosti u sferi strakhuvannia i perestrakhuvannia (Platospromozhnist II) [Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II)]. *Ofitsiinyi visnyk Yevropeiskoho Soiuzu – Official journal of the European Union*, L 335/2, 17.12.2009 [in Ukrainian].

Редакція отримала матеріал 23 грудня 2016 р.